SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 4
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

FANDA OLIMNING IJTIMOIY-MA'NAVIY VAZIFASI

Abdumalikov Abdulatif Abidjanovich

Farg'ona davlat universiteti f.f.d(DSc) professor

Anvarova Muhsinaxon Otabek qizi

Farg'ona davlat universiteti
Turizm va mehmondo'stlik mutaxassisligi magistranti
anvarovamuhsinakhon@gmail.com
Orcid: 0009-0008-9033-9951

Annotatsiya
Mazkur maqolada ilm-fan taraqqiyoti jarayonida olimning ijtimoiy-ma'naviy vazifasi, uning jamiyat va insoniyat oldidagi mas'uliyati hamda ilmiy faoliyatning axloqiy tamoyillari yoritiladi. Shuningdek, ilmiy halollik, xolislik, insonparvarlik va ijtimoiy mas'uliyatning olim faoliyatidagi o'rni tahlil qilinadi. Ilmiy bilimlarni jamiyat manfaatlariga yo'naltirish, yosh avlodning intellektual va ma'naviy salohiyatini rivojlantirish hamda ilm-fan yutuqlaridan oqilona foydalanish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Maqolada olimning ijtimoiy-ma'naviy mas'uliyati ilm-fan va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning muhim omili sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar
ilm-fan, olim, ijtimoiy mas'uliyat, ma'naviyat, ilmiy etika, ilmiy halollik, axloqiy tamoyillar, ilmiy tafakkur, insonparvarlik, jamiyat taraqqiyoti, ma'rifat, ilmiy faoliyat.

Аннотация
В данной статье рассматриваются социально-нравственная миссия учёного в процессе развития науки, его ответственность перед обществом и человечеством, а также этические принципы научной деятельности. Особое внимание уделяется роли научной честности, объективности, гуманизма и социальной ответственности в профессиональной деятельности учёного. Анализируются вопросы направленности научных знаний на благо общества, развития интеллектуального и духовного потенциала молодого поколения, а также рационального использования достижений науки. Социально-нравственная ответственность учёного рассматривается как важнейший

фактор взаимодействия науки и общества, способствующий устойчивому развитию и духовному совершенствованию человечества.
Ключевые слова
наука, учёный, социальная ответственность, духовность, научная этика, научная честность, нравственные принципы, научное мышление, гуманизм, развитие общества, просвещение, научная деятельность.
Abstract
This article examines the social and moral mission of scientists in the development of science, their responsibilities to society and humanity, and the ethical principles governing scientific activities. Particular attention is paid to the role of scientific integrity, objectivity, humanism, and social responsibility in scientific research. The article explores the importance of directing scientific knowledge towards the public good, developing the intellectual and spiritual potential of younger generations, and ensuring the responsible use of scientific achievements. The social and moral responsibility of scientists is considered a fundamental factor in strengthening the relationship between science and society, promoting sustainable development, and contributing to the intellectual and moral advancement of humanity.
Keywords
science, scientist, social responsibility, spirituality, research ethics, scientific integrity, moral principles, scientific thinking, humanism, social development, enlightenment, scientific activity.

Kirish

Bugungi globallashuv va innovatsion taraqqiyot davrida ilm-fan jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ma’naviy rivojlanishini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Fan insoniyatning borliqni anglash, mavjud muammolarga ilmiy yechim topish va kelajak taraqqiyotini ta’minlashga qaratilgan intellektual faoliyatining asosiy shaklidir. Ilmiy bilimlarning rivojlanishi nafaqat texnologik yutuqlar va iqtisodiy o‘sishga, balki insonlarning dunyoqarashi, ma’naviy qadriyatlari hamda jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning takomillashuviga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, ilm-fan taraqqiyotida olimning o‘rni, uning ijtimoiy mas’uliyati va ma’naviy burchini o‘rganish dolzarb ilmiy-falsafiy masalalardan biri hisoblanadi.

Olim ilmiy bilimlarni yaratuvchi, mavjud nazariyalarni rivojlantiruvchi va yangi kashfiyotlar orqali insoniyat taraqqiyotiga hissa qo‘shuvchi shaxsdir. Biroq uning faoliyati faqat ilmiy natijalarga erishish bilan cheklanmaydi. Olim o‘z tadqiqotlarining jamiyat hayotiga ta’sirini anglab yetishi, ilmiy natijalardan foydalanishning axloqiy jihatlarini hisobga olishi va o‘z bilimlarini inson manfaatlariga yo‘naltirishi lozim.

Ayniqsa, zamonaviy texnologiyalar, sun’iy intellekt, biotexnologiya va raqamli kommunikatsiyalar jadal rivojlanayotgan sharoitda ilmiy faoliyatning ijtimoiy oqibatlarini baholash hamda olimning axloqiy mas’uliyatini ta’minlash alohida ahamiyat kasb etmoqda. Olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifasi, avvalo, ilmiy haqiqatga sodiqlik, tadqiqotlarda xolislik, ilmiy halollik, insonparvarlik va jamiyat manfaatlariga xizmat qilish kabi tamoyillarda namoyon bo‘ladi. Ilmiy tadqiqotlar jarayonida ma’lumotlarni soxtalashtirish, plagiat, manfaatlar to‘qnashuvi yoki ilmiy natijalardan noto‘g‘ri foydalanish kabi holatlar nafaqat ilm-fanning obro‘siga, balki jamiyatning ilmiy bilimlarga bo‘lgan ishonchiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ilmiy faoliyatning samaradorligini faqat erishilgan kashfiyotlar yoki nashrlar soni bilan emas, balki ularning ishonchliligi, amaliy ahamiyati va axloqiy mezonlarga muvofiqligi bilan ham baholash zarur. Mazkur masalaning falsafiy mohiyati shundaki, ilmiy bilim va ma’naviy qadriyatlar bir-biridan ajralgan holda rivojlana olmaydi. Bilim insonning imkoniyatlarini kengaytirsa, ma’naviyat va axloqiy tamoyillar ushbu imkoniyatlardan qanday maqsadlarda foydalanish kerakligini belgilashga yordam beradi. Shu jihatdan, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino va boshqa Sharq mutafakkirlarining ilm, aql, axloq hamda inson kamoloti haqidagi qarashlari olimning jamiyat oldidagi mas’uliyatini anglashda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Ularning ilmiy-ma’rifiy merosi bilim olish bilan bir qatorda, insoniy fazilatlarni rivojlantirish va jamiyat farovonligiga hissa qo‘shish zarurligini ham ko‘rsatadi. Olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifasini o‘rganish ilm-fanning insoniyat hayotidagi o‘rnini chuqur anglash, ilmiy faoliyatning axloqiy asoslarini mustahkamlash va ilmiy yutuqlarni jamiyat manfaatlariga yo‘naltirish nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega. Mazkur masalaga ilmiy-falsafiy yondashish olimning nafaqat bilim yaratuvchi mutaxassis, balki jamiyatning ma’naviy va intellektual taraqqiyotiga mas’ul bo‘lgan shaxs sifatidagi rolini yanada kengroq tushunish imkonini beradi.

Tadqiqotning maqsadi — ilm-fan taraqqiyoti sharoitida olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifasining mazmunini ochib berish, uning jamiyat oldidagi mas’uliyati va ilmiy faoliyatning axloqiy tamoyillarini falsafiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ilm-fan taraqqiyoti jarayonida olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifasi ilmiy bilimlarni yaratish va rivojlantirish bilan bir qatorda,

ularni jamiyat manfaatlariga yo‘naltirish, axloqiy qadriyatlarni saqlash hamda insoniyatning intellektual va ma’naviy kamolotiga hissa qo‘shish bilan belgilanadi. Olimning jamiyatdagi o‘rni uning ilmiy yutuqlari, tadqiqotlarining amaliy ahamiyati, ilmiy faoliyatda rioya qiladigan axloqiy tamoyillari va ijtimoiy mas’uliyati orqali namoyon bo‘ladi.

Tahlillar asosida olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifasini belgilovchi bir nechta muhim yo‘nalishlar aniqlandi. Birinchidan, ilmiy haqiqatga sodiqlik va ilmiy halollik olim faoliyatining asosiy mezonlari hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlarda ishonchli manbalardan foydalanish, dalillarni xolis tahlil qilish, natijalarni soxtalashtirmaslik va boshqa tadqiqotchilarning intellektual mulkini hurmat qilish ilm-fan rivojining muhim shartlaridir. Ushbu tamoyillarga amal qilish ilmiy hamjamiyat va jamiyat o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlaydi.

Ikkinchidan, tadqiqot natijalari olimning ijtimoiy mas’uliyati ilmiy kashfiyotlarning jamiyat hayotiga ta’sirini anglash va ularning ijobiy natijalarini kengaytirish zarurati bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi. Har qanday ilmiy yangilik muayyan iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik yoki ma’naviy oqibatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli olim o‘z tadqiqotlarining ehtimoliy natijalarini baholashi, inson huquqlari va qadr-qimmatini hurmat qilishi hamda ilmiy bilimlardan mas’uliyat bilan foydalanish tamoyillariga amal qilishi lozim.

Uchinchidan, olimning ma’naviy vazifasi jamiyatda ilmiy tafakkur, ma’rifat va tanqidiy fikrlash madaniyatini rivojlantirishda namoyon bo‘ladi. Ilmiy bilimlarni keng jamoatchilikka tushunarli shaklda yetkazish, asossiz ma’lumotlarning tarqalishiga qarshi dalillarga asoslangan yondashuvni targ‘ib qilish va yosh avlodni ilmiy izlanishlarga jalb etish olimning muhim ijtimoiy vazifalaridan biridir. Bunda olimning shaxsiy namunasi, kasbiy odobi va bilimga bo‘lgan munosabati ham katta ahamiyatga ega.

To‘rtinchidan, ilm-fan va ma’naviyatning o‘zaro aloqasi olim faoliyatining samaradorligini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ilmiy bilimlar insonning tabiat va jamiyat haqidagi tasavvurlarini kengaytirsa, axloqiy qadriyatlar ushbu bilimlardan foydalanish yo‘nalishini belgilashga yordam beradi. Demak, ilmiy

taraqqiyotning barqarorligi nafaqat texnologik imkoniyatlarga, balki ilmiy faoliyatning axloqiy asoslariga ham bog‘liq.

Tadqiqot davomida olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifalari va ularning jamiyat taraqqiyotiga ta’siri quyidagi tizimlashtirilgan ko‘rinishda ifodalandi.

1-jadval.

Olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifalari va ularning jamiyatdagi ahamiyati

T/r	Asosiy vazifalar	Mazmuni	Kutiladigan ijtimoiy natija
1	Ilmiy haqiqatga sodiqlik	Dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish va ilmiy xolislikni ta’minlash	Ilmiy bilimlarning ishonchliligi oshadi
2	Ilmiy halollik	Plagiat va ma’lumotlarni soxtalashtirishga yo‘l qo‘ymaslik	Ilmiy faoliyatga bo‘lgan ishonch mustahkamlanadi
3	Ijtimoiy mas’uliyat	Ilmiy natijalarning jamiyatga ta’sirini hisobga olish	Ilmiy yutuqlardan mas’uliyatli foydalanish rivojlanadi
4	Ma’rifatparvarlik	Ilmiy bilimlarni ommalashtirish va ilmiy tafakkurni rivojlantirish	Jamiyatning intellektual salohiyati yuksaladi
5	Axloqiy mas’uliyat	Inson huquqlari, qadr-qimmati va manfaatlarini hurmat qilish	Insonparvar ilmiy muhit shakllanadi
6	Kelajak avlodni tarbiyalash	Yoshlarni ilmiy izlanish va mustaqil fikrlashga yo‘naltirish	Ilmiy salohiyat va tadqiqotchilik madaniyati rivojlanadi

Jadvaldan ko‘rinadiki, olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifalari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ular ilm-fanning ishonchliligi, jamiyatning intellektual rivojlanishi va ilmiy yutuqlardan foydalanish madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Xususan, ilmiy halollik va xolislik ilmiy natijalarning ishonchliligini ta’minlasa, ijtimoiy va axloqiy mas’uliyat ushbu natijalarning insoniyat manfaatlariga muvofiq qo‘llanilishiga yordam beradi. Shuningdek, olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifasini faqat individual faoliyat bilan cheklab bo‘lmaydi. Uning amalga oshirilishi ilmiy muassasalardagi axloqiy muhit, akademik erkinlik, ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash tizimi va ta’lim muassasalarida ilmiy madaniyatning shakllanganlik darajasiga ham bog‘liq. Shu sababli ilmiy faoliyatda halollik va mas’uliyatni ta’minlash olimning shaxsiy fazilatlari bilan bir qatorda, tegishli institutsional mexanizmlarni rivojlantirishni ham talab etadi.

Xulosa

Olib borilgan nazariy tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, fanda olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifasi ilmiy bilimlarni yaratish, rivojlantirish va ularni jamiyat manfaatlariga yo‘naltirish bilan bir qatorda, insoniyatning intellektual va ma’naviy kamolotiga xizmat qilishni ham nazarda tutadi. Zamonaviy sharoitda ilm-fanning jadal rivojlanishi olim zimmasiga nafaqat ilmiy natijalarga erishish, balki ularning ijtimoiy, axloqiy va ma’naviy oqibatlarini anglash mas’uliyatini ham yuklaydi. Shu sababli olimning jamiyatdagi o‘rni uning ilmiy yutuqlari bilan birga, kasbiy halolligi, fuqarolik mas’uliyati va insonparvarlik tamoyillariga sodiqligi orqali ham belgilanadi.

Tadqiqot natijalari olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifasi bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan bir nechta yo‘nalishlarni qamrab olishini ko‘rsatadi. Jumladan, ilmiy haqiqatga sodiqlik, tadqiqotlarda xolislikni ta’minlash, ilmiy halollik me’yorlariga rioya qilish, ilmiy bilimlarni keng jamoatchilikka yetkazish va yosh avlodning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish ushbu vazifaning muhim tarkibiy qismlaridir. Mazkur tamoyillarga amal qilish ilmiy faoliyat sifatini oshirish, jamiyatning ilm-fanga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash va ilmiy taraqqiyotning ijtimoiy ahamiyatini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, ilmiy bilimlarning o‘zi jamiyat taraqqiyotini ta’minlash uchun yetarli emasligi, ularni qo‘llashda axloqiy mezonlar va inson manfaatlarini hisobga olish zarurligi aniqlandi. Ilmiy kashfiyotlar inson hayotini yaxshilash, iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni hal etish hamda atrof-muhitni muhofaza qilish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Biroq ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish olimlarning mas’uliyatli yondashuvi, ilmiy muassasalardagi axloqiy muhit va ilm-fan natijalarini amaliyotga tatbiq etish mexanizmlariga bog‘liq. Olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifasini samarali amalga oshirish uchun ilmiy muassasalarda akademik halollik tamoyillarini mustahkamlash, yosh tadqiqotchilarning ilmiy va axloqiy madaniyatini rivojlantirish, ilmiy bilimlarni ommalashtirish hamda fan va jamiyat o‘rtasidagi hamkorlikni kengaytirish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, olimlarning ilmiy faoliyatini baholashda faqat nashrlar soni va erishilgan natijalarga emas, balki tadqiqotlarning

ishonchliligi, ijtimoiy foydasi va axloqiy talablarga muvofiqligiga ham e’tibor qaratish lozim.

Olimning ijtimoiy-ma’naviy vazifasi ilmiy haqiqatga sodiq qolish, bilimlarni insoniyat manfaatlariga yo‘naltirish va jamiyatning intellektual hamda ma’naviy taraqqiyotiga hissa qo‘shish orqali namoyon bo‘ladi**.** Ilm-fan va ma’naviyatning o‘zaro uyg‘unligi ilmiy faoliyatning insonparvarlik mohiyatini mustahkamlaydi. Shu bois zamonaviy olim nafaqat bilim yaratuvchi mutaxassis, balki ilmiy mas’uliyatni chuqur anglaydigan, axloqiy qadriyatlarga amal qiladigan va jamiyat kelajagi uchun mas’uliyat his etadigan shaxs sifatida faoliyat yuritishi zarur. Ana shunday yondashuv ilm-fanning barqaror rivojlanishi, ilmiy bilimlarning ijtimoiy ahamiyati ortishi va ma’naviy yetuk jamiyat shakllanishining muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.

2. Ibn Sino, Abu Ali. Donishnoma. — Dushanbe: Irfon, 1980.

3. Merton, R. K. The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations. — Chicago: University of Chicago Press, 1973.

4. UNESCO. Recommendation on Science and Scientific Researchers. — Paris: UNESCO, 2017. Elektron manba.

5. Resnik, D. B. The Ethics of Science: An Introduction. — London: Routledge, 1998.

6. Turner, S. Scientific Norms/Counternorms. — In: The Blackwell Encyclopedia of Sociology. — Wiley-Blackwell, 2007. Elektron manba.